

 Analyysi

”Kummempia komiteoita ei tarvittu”¹

Miksi UKK-instituutin perustamisesta ei tullut mediaskandaalia?

Tarinan mukaan keväällä 1980 neljä vaikutusvaltaista miestä istui lounaalla Enso-Gutzeitin pääkonttorin ravintolassa. Tasavallan presidentti Urho Kaleva Kekkonen 80-vuotissyntymäpäivä lähestyi ja presidenttiä haluttiin muistaa näyttävällä lahjalla. Lahjan antamisen periaatteista ja sisällöistä ei poliittisissa piireissä vallinnut yksimielisyyttä, mutta siitä huolimatta lahjasta tuli jotakuinkin lounaalla sovitun mukainen. Muutamaa vuotta, kymmeniä kokouksia, työryhmämietintöjä, vastineita, pääkirjoituksia, reportaaseja ja mielipidekirjoituksia myöhemmin uuden terveysliikunnan tutkimuskeskuksen, UKK-instituutin, harjannostajaisia vietettiin Tampereella joulukuussa 1983.²

UKK-instituutin perustamiseen liittyvät vaiheet sisältävät tämän päivän näkökulmasta kaikki mediaskandaalin ainekset. Valtion rahoituksella suojellulle alueelle pikaisella kaavamuutoksella perustettu instituutti, joka asettui lähtökohtaisesti kilpailemaan jo olemassa olevien tiedelaitosten kanssa, saatiin aikaan vailla ”kummempia komiteoita”. Skandaalia ei kuitenkaan syntynyt, vaan instituutti perustettiin vilkkaasta ja tunnepitoisesta julkisesta keskustelusta huolimatta ennalta sovitulla tavalla.

UKK-instituutin perustamiseen liittyvä julkinen keskustelu ajoittuu hetkeen, jolloin (suomalaisen) yhteiskunnan ja politiikan julkisuuden on kuvattu siirtyneen vähitellen niin sanotusta korkeasta modernista notkistuvan modernin aikaan. Notkistumisen on esitetty koskeneen niin politiikkaa, journalismia kuin kansalaisuuttakin – siis kaikkea julkista elämää (ks. esim. Kantola 2011c, 168). Artikkelissa tarkastelemme UKK-instituutin mediajulkisuutta³, joka tarjoaa kiintoisan aineiston 1980-luvun poliittisen kulttuurin ja journalismin tarkasteluun. UKK-instituutin perustamiseen liittyvän julkisuuden alkuvaiheessa, jo vuonna 1981 julkaistiin anonyymisti Lauantaiseuran nimiin kirjoitettu teos *Tamminiemen pesänjakajat*. Teos kuvaa osuvasti politiikan käytäntöjä ja mentaliteettia, jonka vallitessa julkinen keskustelu UKK-instituutista alkoi ja joka väritti instituuttiin liittyvää julkista keskustelua myöhempinäkin vuosina. UKK-instituutin aikalaisjulkisuutta tulkitsemalla kysymme, millaisia konkreettisia muutoksia politiikan ja journalismin suhteissa pystymme media-analyysin keinoin paikantamaan. Keskustelemme myös siitä, miksi UKK-instituutin perustamisesta ei sen osakseen saamasta julkisuudesta huolimatta tullut skandaalia.

Täydentääksemme media-aineiston perusteella rakentunutta kuvaa UKK-instituutin syntyvaiheista ja 1980-luvun poliittisesta kulttuurista, haastattelimme prosessissa mukana olleita poliitikkoja ja virkamiehiä. Haastattelutilanteet vahvistivat ajatusta UKK-instituutin syntyyn sisältyneestä skandaalin mahdollisuudesta: poliitikot ja virkamiehet, jotka muistelivat kolmenkymmenen vuoden takaisia tapahtumia hetkenä, jolloin vaalirahoituksen epäselvyydet ja niin sanottu lautakasa-gate⁴ puhuttivat mediassa, säikähtivät aihettamme. Yksi toisensa jälkeen haastatellut tekivät selväksi, että vaikka muistelluissa tapahtumissa oli selvät analogiset yhteneväisyytensä ajan-kohtaisten kohuaiheiden kanssa, olivat pelisäännöt sekä politiikan kentällä että poliitikkojen mediasuhteissa aivan toisenlaiset kuin vuonna 2010.

Säikähtäneet haastateltavat ja herkullinen tilaisuus tarkastella selvästi skandaalin ainekset sisältänyttä, mutta korkeintaan kohuksi jäänyttä tapahtumaa rinnakkain nykypolitiikan skandaalien kanssa sai huomiomme kiinnittymään politiikanteossa, journalismissa ja politiikan ja median välisissä suhteissa tapahtuneisiin muutoksiin. Julkisen elämän muutokset on paikannettu etenkin yhteiskunnallisiin eliitteihin kohdistuviin skandaaleihin, joiden määrä on lisääntynyt 1970-luvun jälkeen ja erityisesti 1990- ja 2000-luvuilla (Kantola 2011b, 29). Skandaalilla viitataan tapahtumaan, ilmiöön tai olosuhteisiin, jotka täyttävät seuraavat kriteerit:

- arvoja, normeja tai moraalikoodeja rikotaan
 - niihin liittyy salailun, peittämisen tai salaisuuden ulottuvuus
 - niihin liittyy yleinen paheksunta (*disapproval*), joka ilmaistaan julkisesti ja julkisuudessa ulkopuolisten (*non-participant*) tahojen toimesta
 - niihin liittyy julkisen tuomion ja maineen menettämisen ulottuvuus.
- (Thompson 2000, 12–17.)

Skandaalit ja kohut ovat nykyisin myös median käynnissä pitävä voima. Niiden avulla myydään irtonumeroita ja kerätään ennätysyleisöjä. Kaikesta kohusta ei kuitenkaan muodostu skandaalia, vaan media voi joko herättää kohusta skandaalin tai ohittaa sen. Kohusta tulee skandaali, kun sen kohteena oleva normien rikkominen saadaan koskettamaan kokonaista yhteisöä. Se paljastaa yksilöiden tai yhteisöjen tekoja ja asettaa ne julkisen arvioinnin ja keskustelun kohteeksi. UKK-instituutin mediajulkisuus 1980-luvun alussa sekä instituutin keskeisten perustajatahojen retrospektiiviset haastattelut avaavat ajatusta politiikan ja median välisestä muuttuneesta suhteesta, jonka alun voi paikantaa Tamminiemen pesänjakajien kuvaaman ilmapiirin vähittäiseen avautumiseen.

UKK-instituutti ja hitaasti muuttuva maan tapa

UKK-instituutti nousi journalistisen kirjoittelun kohteeksi kahdella tavalla: yhtäältä se näkyi pieninä prosessiuutisina, joissa kerrottiin päätöksentekoprosessin etenemisestä sekä esimerkiksi rakennustöiden vaiheista; toisaalta joukossa oli laajoja, reportaasin-

omaisia tekstejä. Nämä laajemmat jutut olivat joko luonteeltaan deskriptiivisiä – toiminta-ajatusta, tiloja ja siellä tehtävää tutkimusta kuvailevia – tai sitten politisoivia. Politisoivissa jutuissa kyseenalaistettiin instituutin olemassaolo ja representoitiin vallinneita kiistoja esimerkiksi instituutin sijainnista, tutkimusalueesta ja rahoituksesta. Mieli-ideaaineisto koostui pääosin hanketta vastustavista kirjoituksista – vain muutama pääkirjoitus asettuu varauksetta hankkeen kannalle.

UKK-instituuttia koskevassa julkisessa keskustelussa kiistat rakentuivat muutaman keskeisen teeman ympärille. Julkisuudessa kiisteltiin siitä, *mitä presidentille tulisi antaa 80-vuotissyntymäpäivälahjaksi*, siitä, *millaiseksi lahjan tulisi sisällöltään muodostua* sekä siitä, *mihin lahja pitäisi sijoittaa*.

Lahjan laatua pohdittiin jutuissa, joissa esiteltiin paitsi instituuttia myös muita mahdollisia lahjaideoita, Kekkonen reaktioita lahjaan sekä ehdotuksia lahjasta luopumiseksi ja sen korvaamiseksi jollakin muulla. Lahja-ajatusta ja sen esille nostajia esiteltiin Aamulehdessä, Uudessa Suomessa ja Helsingin Sanomissa kohtalaisen näytävien tekstein. Varsinkin lahjaidean todennäköiset isät Kalle Kaihari ja Olavi J. Mattila pitivät toteutuvaa hanketta yhtenä huippusaavutuksenaan:

Jo tässä vaiheessa, kun UKK-instituuttia ollaan vasta perustamassa, sanovat monet sitä presidentin muistomerkin ohella Kalle Kaiharin monumentiksi. Eikä vanha kauppias, elämässään monessa mukana ollut mies sitä kielläkään: tämän on minun elämässäni huippu, se (ideani) iski suoraan ajan suoneen. (Uusi Suomi, 21.12.1980)

Maan tiedeyhteisö ei ottanut lahjaideaa varauksettomasti vastaan. Instituuttia vastustavat tahot näyttivät kohtalaisen yksimielisiltä. Niin tieteen kentältä, virkakoneistosta kuin kansan riveistäkin nousseet vastustajat operoivat samoilla tiedepoliittisilla argumenteilla: tulevan instituutin ajateltiin vievän resursseja jo olemassa olevilta tutkimusyksiköiltä:

Epäilemättä instituuttihankkeen takana olleet puuhamiehet ovat tehneet palvelun Tampereen kaupungille ja edustamalleen säätiölle, mutta onko kyseessä karhunpalvelus koko maan tiedepoliitikkaa ja erityisesti liikuntatieteitä ajatellen? (Eino Heikkinen, Uusi Suomi tammikuussa 1981)

Julkisuus on periaatteessa avoinna kaikille, joilla on annettavaa julkiselle keskustelulle. Kiistan ja vastakkainasettelun näkökulmat tuottavat kuitenkin helposti tilanteen, jossa niin sanottujen äänekkäiden vähemmistöjen kyky saada äänensä kuuluviin on suhteettoman hyvä ja yksittäisten toimijoiden on mahdollista jopa hidastaa päätöksentekoprosessia painostuksen avulla. UKK-instituutin julkisuudessa Jyväskylän yliopiston edustajat saivat selkeän vastustajan äänen siinä missä journalistiset tekstit päätyivät melkoisesti myötäilemään päätöksentekoa. Soraaänet pääsivät julkisuuteen Aamulehdessä kahden viikon kuluttua, kun Jyväskylän yliopiston dekaani Eino Heikkinen ja professori Paavo Komi vastasivat:

Jotain merkittävää peliä tässä taas pelataan. Vireillä on suunnitelmia, jotka entisestään vaikeuttavat Jyväskylän tilannetta. Viiden viimeisen vuoden aikana ei Jyväskylän liikuntatieteelliselle ole herunut ainoatakaan uutta virkaa tai tointa. (Aamulehti, 22.4.1981)

Instituuttia puolustavia tekstejä löytyi niukasti. Pääkirjoituksista ja kolumneista instituutin puolesta kantaa otti muutama, kansalaisten kirjoittamista mielipidekirjoituksista ei yksikään. Vaikka sekä lahjalla, että instituutilla itsellään oli kansalaisten keskuudessa varmasti kannatusta, pysyivät nämä äänet poissa yleisönoasteilta. Instituuttia eivät kovin aktiivisesti puolustaneet edes sen puuhamiehet tai niin sanotut toimeksi saaneet virkamiehet, joiden voi tulkita pitäneen instituutin oikeutusta niin itsestään selvänä, että sen puolesta ei erikseen tarvinnut argumentoida. UKK-instituutin johtajaksi jo ennen varsinaista päätöksentekoa valittu Ilkka Vuori otti kirjoituksessaan puhtaasti positiivisen, joskin argumentoinniltaan varsin maltillisen, kannan. Siinä viitattiin jo tehtyihin päätöksiin ja presidentille annettuun lupaukseen, jota ”kaikki eivät enää näy kunnioittavan.”

Argumentoinnin avulla tapahtuva vakuuttamisen tavoitteena on jonkin väitteen uskottavuutta lisäämällä ja sen kanssa kilpailevien väitteiden asemaa vähentämällä saada yleisö sitoutumaan esitettyyn väitteeseen tai asiaan. Argumentoinnin tutkimisessa mielenkiinto kohdistuu esimerkiksi siihen, millaisia argumentteja mielipiteiden tai asenteiden perustelemiseen käytetään ja millaisiin asiayhteyksiin nämä argumentit sidotaan. (Jokinen 1999, 46–47; Kaakkuri-Nuutila 2003.)

UKK-instituuttia vastustavista ja puolustavista teksteistä jäsenyi kolme argumentti keppihevosta, joita oli mahdollista käyttää monilla tavoilla: tiede, kansan tahto sekä Kekkonen itse. *Tieteeseen vetoaminen* nousi teksteissä keskeiseksi argumentoinnin strategiaksi. Niin hankkeen vastustajat kuin sen alulle panneet puuhamiehetkin vetosivat perusteluissaan tieteeseen. Instituutin alkuperäinen ajatus esiteltiin liikuntatieteellisen tutkimuksen kentän laventamisena ja monitieteellistämisenä. Siinä missä hankkeen puolustajat korostivat tämänhetkisen liikuntalääketieteellisen ja kansanterveydellisen tutkimuksen aukkoja, nostivat vastustajat esiin uuden, suunnitteilla olevan instituutin luomia päällekkäisyyksiä sinänsä merkittävällä tutkimuksen kentällä. Vastustavissa puheenvuoroissa nähtiin fokuksen menettäminen, ydinalueiden kärsiminen ja mahdollisten päällekkäisyyksien turha luominen ja mitä todennäköisimmin seuraava resurssipula.

Kansan tahtoon vetoaminen nousi UKK-instituuttia perustettaessa keskeiseksi argumentiksi monestakin syystä. Tieteen valjastaminen kansan palvelijaksi ja kaikkien kansalaisten hyödyksi olisi voinut olla diskursiivisesti vahva argumentti, mutta se jäi keskustelussa aika vaatimattomasti hyödynnetyksi. Sen sijaan kansan tahdolla oli merkittävä rooli perusteltaessa lahjaideaa presidentti Kekkoselle, joka tietämään mukaan toivoi mahdollisen lahjan koituvan pikemminkin koko kansan kuin pelkästään presidentin hyödyksi – tämä ei näy varsinaisista asiakirjoista, mutta tähän aineistoon sisältyvä onnittelupuhe adressin luovutustilaisuudessa voidaan tulkita tämänsisältöiseksi:

*Välittääkseen koko Suomen kansan, sen eri yhteisöjen ja yksityisten kansalaisten onnitte-
lut maamme kunnioitetulle päämiehelle ja kansainvälisesti arvostetulle valtiomiehelle on
Urheilijoiden Ammatinedistämisseätiön hallitus päättänyt toimeenpanna keräyksen Urho
Kekkonen Kuntoinstituutin perustamiseksi*

Kansaan vedottiin myös hanketta vastustaneiden argumenteissa. Tällöin ”kansa” tuotettiin yhteisten resurssien näkökulmasta. Vedottiin julkisten varojen väärinkäyttöön, verorahojen väärinkäyttöön ja resurssien hajottamisen viimekätisiin kustannuksiin, jotka koituivat lopulta veronmaksajien tappioksi laadultaan ja määrältään heikentyneenä päällekkäisenä tutkimuksena. Kansalaisten etu tuotettiin asiakirja-aineistossa perustellummin ja mediassa taas kärjekkäämmin. Erityisesti siihen viitattiin mielipiteellisissä kirjoituksissa – niin Jaakko Pajula, Eino Heikkinen kuin lukuisat kansalaisetkin esittivät version samasta argumentista.

*Presidentti Kekkoeseen vetoaminen nousi argumentoinnin tavaksi kiintoisalla tavalla: presidentti Kekkonen vaikutti eittämättä taustahahmona instituuttia koskevassa keskustelussa, ja hänen roolinsa ensin vahvana, sitten varsin yllättäen heikkenevänä menneenä mahtihahmona nousi esiin keskusteluissa. Presidentti Kekkoeseen ja hänen tahtoonsa viitattiin varsin suoraan – lahjaa itseään, sen sijoituspaikkaa, rakentamisprosessia ja sen tarpeellisuutta puolustettiin ja vastustettiin viittaamalla siihen mitä Kekkonen itse halusi. Kekkonen myös sanotaan sekä halunneen hankkeen nimenomaan Tamperelle (Kaihari *Uudessa Suomessa* 21.12.1980) että olleen aika haluton ilmaisemaan kantansa sijoituspaikan suhteen (Eino Heikkinen *Helsingin Sanomissa* keväällä 1981).*

Tuollainen sählääminen ei ole tietysti mikään synty, mutta se on kansallinen häpeä. Professorimiehet olivat alkuun innostuneita asiasta, mutta nyt kun presidentti on sairaana, on instituuttia ruvettu viemään Jyväskylään tai tekemään siitä jotain vallan muuta kuin mitä presidentin kanssa sovittiin. (Aamulehti, elokuu 1982)

Kun hankkeen rahoitus ja tiedepoliittinen kiistely viivästyttivät päätöksentekoa ja rakennustöiden alulle laittamista, kirjoitettiin niin uutisteksteissä kuin pääkirjoituksisakin erilaisia sanamuodoin (mm. *Aamulehti*, *Turun Sanomat*, *Uusi Suomi*, *Helsingin Sanomat*) viivyttylän olevan epälojaalia ja noloa, koska kyseessä on lahja presidentti Kekkoselle. Kiistojen ollessa kuumimmillaan 1981 ja 1982 Kekkonen myös korostettiin moneen otteeseen haluavan, että hanke viedään läpi ilman riitelyä. Lisäksi hänen sanottiin seuraavan tarkkaan ja kiinnostuneena rakennusprojektin etenemistä ja odottavan kansaa palvelevia tutkimustuloksia.

1980-luku on merkitty poliittisen journalismin murroskohdaksi, jolloin muun muassa politiikan ja poliitikoiden arvokkuus ja eristyneisyys muusta yhteiskunnasta alkoi kadota. UKK-instituutin perustamisvaiheita koskeva julkisuus tekee kuitenkin näkyväksi myös sen, ettei muutos tapahtunut yhtäkkiä vaan vanha ja uusi politiikan julkisuus elivät rinnakkain vielä 1980-luvun alkupuolella (vrt. Pernaa & Pitkänen 2006, 18; Kantola 2011a). Poliitiikan toimijat noudattivat vakiintuneisiin käytäntöihin, hyviin verkostoihin ja julkisuuden hallintaan sekä skandaalien välttelyyn nojaavaa toiminnan logiikkaa.

Kolmekymmentä vuotta myöhemmin haastattelemamme päätöksentekijät olivat tästä kiusaantuneen tietoisia. ”Maan tavan” mukaiset päätöksentekoon kiinteästi kytkeytyneet, pitkät, kosteat lounaat ja lobbaajien tarjoamat illalliset jäivät 1980-luvulla täysin vaille julkisuuden huomiota. Sen sijaan kolmenkymmenen vuoden takaisina muistoina ne herättivät haastattelemissamme poliitikoissa kauhunsekaista hilpeyttä. Useampi-kin haastatelluista viittasi menneeseen hieman naureskellen: ”Se oli maan tapa. Niin tehtiin varsinkin, kun Kekkosesta oli kysymys. Asioilla oli tapana hoitua.” Muisteluisia esiin nousseet toimintatavat olivat usein suureksikin ristiriidassa sen kanssa, mitä tänä päivänä pidetään politiikan teossa sallittuna ja mahdollisena. Haastatelluista useampi nosti esiin tällä hetkellä ajankohtaiset keskustelut vaalirahoituksesta todeten ”aikojen muuttuneen”.

Media päätöksenteon sivussa

Presidentti Urho Kekkonen oli värikäs hahmo Suomen politiikassa ja tarinat hänen kunniaukseen perustetun instituutin varhaisista vaiheista saivat selkeästi osansa tästä värikkyydestä. Kerrotut tarinat sisälsivät seikkaperäisiäkin tuokiokuvia yhdessä vietetyistä tanssintäyteisistä illoista, joiden jälkitunnelmissa tehtiin instituuttia koskevia päätöksiä. Useampi tarina sisälsi kuvauksia nahkaistuimisista, tummennetuina lasein varustetuista pitkistä autoista, joilla keskeisiä henkilöitä kuljetettiin ympäri Helsinginmeä ja Suomenmaata ja joiden takaistuimilta tutkailtiin instituutille sopivinta sijaintia. Päätöksentekoprosessi näyttytyy jälkikäteen ajan poliittiseen, värikkäitä ristiriitoja ja kulussien takana tehtäviä, henkilökohtaisiin suhteisiin perustuvia päätöksiä sisältävään kulttuuriin sopivana, mutta nykykriteerien mukaan jopa skandaalinkäryisenä.

Haastattelimme UKK-instituutin perustamisvaiheisiin osallistuneita ja instituutissa nykyisin vaikuttavia henkilöitä:

- institutionaalisia vallankäyttäjiä (ministeri Vappu Taipale, kansanedustaja Matti Ahde, kauppaneuvos Jukka Uunila, kaupunginjohtaja Pekka Paavola)
- asianosaisia (professori Ilkka Vuori ja dosentti Pekka Oja) – intressi elämäntyön näkökulmasta
- asiantuntijoita, virkamiehiä, toimeksi saaneita – poliittiset päättäjät antoivat käskyn saattaa idea käytäntöön (kaupunginjohtaja Pekka Paavola, professori Jussi Huttunen, professori Arpo Aromaa, liikuntaneuvos Heikki Niininen)
- entisiä ja nykyisiä johtajia (professori Ilkka Vuori, dosentti Mikael Fogelholm, Tommi Vasankari)

Muistelujen päämerkitys on toisaalla kuin siinä mitä todella tapahtui. Muistelma on paikka jossa mennyt kohtaa nykyhetken ja mennyttä muokataan vastaamaan nykyhetken arvoja. Muisteleminen on tarkoituksellista ja tarkoitushakuista toimintaa, jota voi kutsua järjestämiseksi tai tolkullistamiseksi. Muistelut ovat jälkiviisauden säväyttämiä, sillä muistelutyöllä pyritään tuottamaan järkeä menneisyyden tapahtumiin samalla

kun sillä rakennetaan jokaisen henkilökohtaista ja positioon sidottua tarinaa. Myönteiset asiat ovat mieluisampia muistella ja negatiiviset asiat selitetään olosuhteista tai muista asianosaisista johtuviksi. Helposti tulee myös liioiteltua omien toimien ja hyvien tarkoitusten merkitystä. (Haug 1990, Kantola 2002, Kortteinen 1992.) Haastatteluissa nykyhetki näkyi menneiden tapahtumien rekonstruoinnin lisäksi menneisyyden tulkinnoissa: kolmenkymmenen vuoden takaisten tapahtumien muistelemisen yhteydessä viitattiin myös tämän päivän poliittisiin tapahtumiin; peilattiin, vertailtiin, tehtiin analogioita ja osoitettiin eroja.

UKK-instituutin perustamisvaiheita koskevat haastattelut kertovat siis ennen kaikkea siitä, kuinka muistelijat ajattelivat tapahtuneista asioista muistelun hetkellä, kolmenkymmenen vuoden päässä itse tapahtumista. UKK-instituutin historiaa koskevissa keskusteluissa kaikuivat sekä keskustelijoiden asema UKK-instituuttia perustettaessa että heidän nykyinen asemansa työelämässä tai jo sen ulkopuolelle siirtyneenä.

Yksittäisistä muistoista rakentui johdonmukaisia kokonaisuuksia, jotka sitoivat muistelijat heidän asemaansa – institutionaalisilla vallankäyttäjillä oli erilaisista muistojen yksityiskohdista huolimatta myös yhteinen tarina kerrottavanaan. Heidän näkökulmansa tapahtumiin olivat siis keskenään riittävän samankaltaisia antaakseen jotakuinkin koherentin kuvan historiallisista tapahtumista. Sama pätee niin sanottuihin toimeksi saaneisiin eli virkamiehiin, jotka toteuttivat tehtävänsä ulkopuolelta sanelluissa puitteissa. Heidän muistikuvansa asioiden kulusta sopivat toisiinsa ja täydensivät toisiaan tarinan tasolla, vaikka jokainen muisti itselleen erityisiksi jääneitä yksityiskohtia näistä tapahtumista.

Erimielisyyksiä eri toimijatahoilla oli muun muassa sen suhteen, koska instituutista ja sen sijoittamisesta Tampereelle päätettiin. Poliittiset toimijat pitivät asiaa lukkoon lyötynä alusta alkaen kun taas virkamiehet ajattelivat lopullisen päätöksen erityisesti sijoituspaikasta syntyneen vasta useampien työryhmämietintöjen julkaisemisen jälkeen – siis lähestulkoon kaksi vuotta myöhemmin.

Päätöksen teon ajankohdan lisäksi haastateltavien kanssa keskusteltiin instituutin toiminta-ajatukseen ja sijoituspaikkaan liittyvistä kysymyksistä, jotka media-aineiston perusteella näyttivät herättäneen ristiriitaisia reaktioita. Kukaan haastateltavista ei kiistänyt instituutin toiminta-ajatuksista ja sijoituspaikasta käytyjä kiistoja, mutta niille annettiin haastateltavien positiosta riippuen vaihteleva painoarvo. Tampere oli varsin varhaisessa vaiheessa nostettu UKK-instituutin todennäköisimmäksi sijoituspaikaksi. Selitykseksi annettiin useammassakin haastattelussa Tampereen kaupunginjohtaja Pekka Paavolan nopea toiminta ja Kalle Kaiharin henkilökohtainen suositus. Maan tuolloista tapaa ja politiikan toiminnan käytäntöjä kuvaa muutaman haastateltavan kuvailema ripeä aikataulu tontin kaavoittamiseksi: ”Aikaa ei tainnut kuluu kuin torstaista tai perjantaista maanantaihin, kun tontin kaavoitus oli jo viety kaavoitusosastolle toteutettavaksi”. Useampi haastatelluista totesi kyseessä olleen ”Urho Kekosen ja Pekka Paavolan varsin viileiden suhteiden liennytyt”.

Haastatteluissa viitattiin lyhyesti siihen, että ”Turussakin olisi ollut jokin tontti katsottuna” ja että ”Jyväskylän yliopiston tiloja esiteltiin”, mutta varsinaista vastaehdotusta Tampereen tontille ei minkään lähteen mukaan esitetty. Niinpä sijoituspaikkaan

liittyvä kiista voidaan tulkita pääasiassa tiedepoliittiseksi, vaikka se eittämättä aluepoliittisiakin sävyjä sai: ”olisihan kuka tahansa tällaisen instituutin huolinut”.

Mediassa keskeinen tiedepoliittinen kiista tuotiin haastatteluissa esiin joko ”pelkkänä napinana”, jolla ei ollut vaikutusta itse päätöksentekoon tai ”työryhmien todellisena työskentelynä”, jonka tarkoituksena oli löytää paras mahdollinen ratkaisu ”tutkimuksen monipuolisuuden turvaamiseksi, päällekkäisyyksien välttämiseksi ja resurssien riittämiseksi”. Näissä tulkinnoissa haastateltavan positioilla oli suuri merkitys: siinä missä institutionaaliset vallankäyttäjät näkivät päätöksen jo ennalta lähes lukkoon lyötynä, tekivät virkamiehet kuukausien, jos ei vuosienkin ajan työtä päätöksenteon edistämiseksi.

Tämän päivän näkökulmasta mielenkiintoista on, että haastateltavat muistivat erittäin yksityiskohtaisesti erilaisia työryhmämietintöjä, komiteoita ja yksittäisiä kokouksia. Samaan aikaan käsitys kolme vuosikymmentä sitten käydystä mediakirjoittelusta oli hyvinkin hatara. Yksikään haastateltava ei viitannut oma-aloitteisesti julkisuudessa käytyihin keskusteluihin. Kysyessämme näitä muistikuvia, totesi muutama haastatelluista muistavansa hämärästi jotain, mutta yksikään sanomalehden otsikko tai iltapäivälehden lööppi ei ollut painunut lähtemättömästi kenenkään mieleen.

Tästä voi päätellä, että julkisen mediakeskustelun asema on ollut täysin toisenlainen kolmekymmentä vuotta sitten. Nykyisin voi hyvällä syyllä väittää median olevan poliitikoiden keskeinen toimintakenttä. Poliitikot seuraavat mediaa, kommentoivat mediakirjoittelua ja nostavat esiin suhdettaan julkisuudessa esitettyihin väitteisiin jopa siinä määrin, että voi todeta poliitikkojen muistavan enemmän itseään koskevasta mediajulkisuudesta kuin omasta toiminnastaan. Nykyisin itsestään selvänä pidetty ajatus politiikan medioitumisesta ei ollut ainakaan samassa mittakaavassa toteutunut vielä UKK-instituutin perustamisen aikoihin.

Miksei mediaskandaalia?

UKK-instituutin perustamisvaiheet sellaisina kuin ne mediatekstien, niitä täydentävien haastattelujen ja läpikäymiemme perustamisasiakirjojen valossa rakentuivat, kiinnittävät huomion prosessin kiistanalaisuuteen ja demokratian käsitettä venyttävään päätöksentekoon. Erityisesti haastateltavien ensireaktiot, lievä epäluulo ja kiusaantuneisuus tapauksen penkomisen edessä, vahvistivat ajatuksemme siitä, että tämän päivän näkökulmasta katsoen UKK-instituutin perustamisen olisi voinut päätellä johtavan paitsi mediaskandaaliin myös vaikkapa keskeisten poliitikkojen ja virkamiesten pakotettuihin eroamisiin. Haastateltavista moni totesi hiukan naureskellen, ettei tuon ajan toiminta toki olisi tänä päivänä päivänvaloa kestänyt. Rivien välistä jäi kuitenkin luettavaa myös, ettei julkisuutta kulussientakaisille päätöksille olisi erityisesti kaivattukaan – nykyisen kaltaisesta henkilöihin ja heidän tekoihinsa sekä tekemättä jättämissiinsä keskittyneestä mediajulkisuudesta puhumattakaan. Vihteellisen nykytrendin sijaan haastattelemamme politiikan toimijat peräänkuuluttivat asiapitoisempaa, objektiivisempaa kirjoittelua, jota myös UKK-instituutin julkisuuden katsottiin edustavan omalla, tässä yhteydessä positiiviseksi katsotulla tavallaan.

Haastattelujen ja sanomalehtitekstien tarkastelu herätti jatkokeskustelujensa ulkopuolelle jääneistä seikoista. Minkä vuoksi instituutin henkilökunnan valintamenettelystä ei käyty keskustelua lukuun ottamatta yhtä lausuntoa, jossa kysyttiin pätevätkö yliopistoissa noudatettavat rekrytoinnin käytännöt myös UKK-instituutissa? Miksi hankkeesta, jossa oli kasassa kaikki skandaalin ainekset, ei syntynyt media-skandaalia? Syitä täytyy hakea sekä ajan poliittisesta kulttuurista että tuolloisista journalistisista käytännöistä – ilmapiiristä, johon Tamminiemen pesänjakajien anonyymit kirjoittajat halusivat rakentaa peräeroa (Lauantaiseura 1981).

Siirtymä korkealle modernille leimallisesta presidentin vallasta, kansallisesta julkisuudesta ja poliittisesti sitoutuneesta mediasta notkistuvaan, kriittisempään ja henkilöön käyvään journalismiin ei tapahtunut yhdessä yössä. Poliittikan toimintatavat ja niihin liittyvä julkinen keskustelu tasapainoilivat vielä 1980-luvun puolivälissä läpinäkyvyyden vaatimusten ja kabineteissa tehtävien päätösten välillä. Haastateltavamme muistivat hyvin hankkeen keskeisten hahmojen henkilökohtaisista motiiveista käydyt, julkisuuden ulkopuolelle jääneet keskustelut, jotka tämän päivän arvoista käsin tehtyjen tulkintojen mukaan olisivat takuuvarmasti nousseet sekä lööppijulkisuuteen että niin sanotun laadukkaan uutisjournalismin piiriin. On myös perusteltua arvella, että mediajulkisuus olisi johtanut toiminnan periaatteiden tarkistamiseen ja arvioimiseen. Eksplisiittistä omien etujen tavoittelua ei kuitenkaan 1980-luvun poliittisessa kulttuurissa katsottu pahalla eikä mediajulkisuus tällaisiin ”kabinettipaljastuksiin” puuttunut.

Hankkeen puolustajat ja vastustajat (ks. Taulukko 1) toivat näkyviin poliittisen skandaalin potentiaalin, joka UKK-instituutin perustamiseen sisältyy. Mahdollisuus ei kuitenkaan toteutunut, sillä 1980-luvun julkisessa elämässä vallankäytön logiikan ja asianmukaisen toiminnan logiikan törmäminen eivät olleet riittäviä edellytyksiä poliittisen skandaalin syntymiselle (vrt. Kantola 2011b, 30).

	Kuva UKK-instituutista	Kuva UKK-instituutin tutkimusalasta	Kuva päätöksentekoprosessista
Puolustajat	Laadukas soveltava tutkimusyksikkö, resurssien optimaalinen käyttö, kansa hyötynä	Hajanainen, vaatii koordinaatiota ja uusia avauksia	Ei jäsentynyt
Vastustajat	Uhka tutkimuksen laadulle, niukkojen resurssien hajottaminen on tuhlausta, tiede menettäjä, ei selviä hyötyjä	Yhtenäinen ala, korkeatasoinen tutkimus, pitkät perinteet	Epädemokraattisuus, yksityisen edun palveleminen, salailu, läpinäkymättömyys

Taulukko 1. Puolustajien ja vastustajien positiot tiivistettynä

UKK-instituutin julkisuuden rakentumista tietynlaiseksi voi osin selittää kääntämällä katseen journalismin omaan logiikkaan: journalismi pyrkii eettisten ohjeidensa mukaan tuottamaan totuudellisia, olennaisia ja objektiivisiä kuvauksia todellisuudesta. Journalismi ei kuitenkaan koskaan voi olla täysin neutraalia, sillä sen omat käytännöt auttamatta muovaavat sitä todellisuutta, josta se tuottaa kuvauksia. Selitystä voi hakea myös yhteiskunnan muutoksesta: journalismin suhde yhteiskuntaan tuottaa tapoja, joilla todellisuutta voidaan rakentaa.

Mediaskandaalin syntyminen estivät siis 1980-luvun alussa journalistisiin käytäntöihin kytkeytyneet julkisuuden toimintatavat. Ensinnäkin UKK-instituutin julkisuudessa näkyi vielä selvästi poliittisen 1980-luvulla vähitellen väistyneeksi havaittu poliittisen journalismin tapa välittää poliitikon viesti kansalaisille sellaisessa muodossa kuin poliitikko oli sen ilmaissut (ks. Perna ym. 2006, 31). Julkisuudessa asettuivat vastakkain keskustelemaan UKK-instituutille myötämieliset tahot, joiden taakse journalismi tämän vakiintuneen tapansa vuoksi asettui. UKK-instituuttihankkeen julkisuudelle – ja samalla korkean modernin poliittiselle journalismille – tyypillistä oli, että ainoastaan hanketta vastustavat äänet päätyivät mielipidejulkisuuteen. Hanketta ei siis jouduttu puolustelemaan mielipidejulkisuuden kautta, kun journalismi tuolloisten käytäntöjensä mukaisesti jo hoiti hankkeen puolesta puhumisen. Kärjistämällä toteutetut jutut, jotka vilisivät suoria sitaatteja ja pitkiä haastattelupätkiä, tarjosivat lähteille melkoisesti tilaa tuottaa julkisuuteen omia käsityksiään asioista.

Siinä missä nykymedia väliin haastaakin päätöksentekijöiden päiväjärjestystä ja nostaa esiin asioita agendan ulkopuolelta, käytiin keskustelu UKK-instituutista pitkälti virallisen tai poliittisen päätöksentekokoneiston tahdissa. Instituuttisäätiön perustaminen ja lahja-ajatus uutisoitiin suunnilleen samoin aikoihin kuin säätiö perustettiin. Keskustelu myös jatkui virallisen agendan mukaisena – media uutisoi päätöksentekoprosessia sitä mukaa kun asiakirjoja julkistettiin, työryhmiä asetettiin, vastineita toimitettiin ja mietintöjä valmistui. Myös arkkitehtikilpailusta ja myöhemmin rakennusprojektista uutisoitiin edellä mainittuun kronologisen tapaan.

Toiseksi 1980-luvun journalistinen kulttuuri ei suosinut toimittajien omia tulkin-toja. Tapahtumat esitettiin ”sellaisina kuin ne tapahtuivat” tai sellaisina kuin haastateltavat ne kertoivat. (Esim. Perna ym. 2006, ks. myös Uimonen 2009.) UKK-instituutin tapauksessa hanketta kuvailtiin kronologisesti ja sen seuraaminen tapahtui pitkällä, monen vuoden aikavälillä – siis hankkeen aikataulun ehdoilla.

Kolmanneksi julkinen keskustelu oli kaiken kaikkiaan melko ohutta. Lehdet julkaisivat pitkiä, hanketta vastustavia mielipidekirjoituksia, jotka journalistinen kulttuuri toiminnallaan, valtaapitävien puolelle asettumalla, ikään kuin vaiens – journalismi ei siis onnistunut rakentamaan keskustelua ristiriitaisten kantojen välille eikä nostamaan keskusteluun valtaapitävien ilmiselviä pyrkimyksiä. Julkisuuden huomio kääntyi lopulta sairastuneeseen ja väistyvään Kekkoeseen eikä hänen suosiotaan ja oman uransa nousua havitelleisiin puuhamiehiin ja perässähihtäjiin. Tällaista päätöksentekijöiden edesottamuksia seuraavaa, referoivaa ja tiivistävää kirjurijournalismia voi eittämättä kritisoida hampaattomuudesta ja valtaapitävien talutusnuorassa kulkemisesta. Toisaalta 1980-luvun poliittinen kulttuuri oli varsin paljon nykyistä suljetumpi.

Tällaisessa tilanteessa kirjurijournalismikin demokratisoi julkista keskustelua, koska se kaikesta huolimatta toi kabineteissa käytävät keskustelut julkisuuden areenalla.

UKK-instituutin syntyhistoriaa dokumentoineessa asiakeskeisessä mediajulkisuudessa on hyvät puolensa – puhutaan siitä, mistä on tarkoitus puhua ja jätetään henkilöt ja henkilökohtaisuuksiin menevät penkomiset sivummalle. Asiakeskeisessä julkisuudessa kuitenkin korostuu valtaapitävän eliitin tai asijournalismin määritelmä tärkeästä ja oikeasta. Monenlaista merkittävää saattaa myös jäädä tällä tavoin määritellyn agendan ulkopuolelle ja pahimmillaan politiikanteko saa edelleen jäädä kabinetteihin, yleisöjen ulottumattomiin.

Julkisuus on ihanteellisesti demokratiaa edistävä keskusteleva tila: se koostuu useista näkemyksistä ja takaa tilaa kaikille, joilla on vakavaa ja perusteltua sanottavaa käsillä olevasta aiheesta. Julkisuuden ja demokratian välisiä suhteita korostavasta näkökulmasta katsottuna journalismin olennaisin tehtävä on saattaa erilaisia intressejä samaan julkisuustilaan tematisoimaan yhteiskunnallisia kysymyksiä ja neuvottelemaan niistä. Kyse on siis Habermasin kuvaamasta julkisuuden virittämisestä sekä sen toimintaedellytysten turvaamisesta. (Heikkilä 2001, Kunelius 2000.) UKK-instituuttia koskeva julkisessa keskustelussa demokratian periaatteita noudatettiin ainoastaan osittain. Periaatteista ensimmäisen – moniäänisen ja monipuolisen julkisuuden – voi ajatella toteutuneen jopa kohtalaisen hyvin: instituutista keskustelivat sanomalehdistössä varsin monet ja monenlaisia intressejä edustavat tahot. Kovin hyvin journalismi ei sen sijaan onnistunut pitämään kansalaisia, osallisia ja päätöksentekokoneistoa tietoisina toistensa toimista ja tarpeista. Suuri osa päätöksistä tehtiin kulissien takana ja hetkinä, joista asianosaisilla oli selkeästi keskenään erilaista tietoa ja näin myös erilaisia tulkintoja.

Ihanteellisen julkisuuden ajatusta noudattaen journalismin olisi hyvä kohdella kansalaisia ikään kuin he olisivat poliittisesti aktiivisia ja samalla tukea osallistumista kaikissa muodoissa. Journalismi paranisi, ja tulisi lähemmäs ihmistä, jos toimittajat tosissaan miettivät, miten voisivat parhaiten palvella älyllistä ja kiinnostunutta poliittista yleisöä. Tämä tietenkin edellyttää, että päätöksiä tekevät eliitit ilmaisevat todelliset kantansa ikään kuin julkisuus kykenisi arvioimaan päätösten todellisia perusteita sen sijaan, että pitäisivät julkista keskustelua tehottomana tai jopa banaalina. Nykykäsityksen mukaan journalismin tulisikin kaikin keinoin vastustaa päätöksenteon ja julkisen keskustelun erillistämistä ja vaatia päätöksille todellisia perusteluja.

Enää ei voitaisi ilman seurauksia lehtien otsikoissa todetta, ettei päätöksentekoon mitään komiteoita tarvittu. Syntyisi mediaskandaali. Nykykäsityksen mukaan skandaalit toimivat yhtäältä median taloutta edistävänä käyttövoimana ja toisaalta poliittisen päätöksenteon tervehkeisinä ja tervetulleina ravistajina. Yhteiskunnallisiin eliitteihin kohdistuvat skandaalit kuvaavat yhteiskunnan muutosta paljastaessaan aikaisemmin piilossa pysyneitä asioita. Näin skandaalien voi ajatella lisäävän vallankäytön läpinäkyvyyttä. Yhteiskunnan eliitteihin kohdistuvien skandaalien voi myös ajatella olevan osoitus myös selkeiden auktoriteettien ja instituutioiden hallitseman julkisuuden murentumisesta. (Kantola 2011b, 29–33, Paasonen ym. 2011.)

Skandaaleilla ja kohuilla on seurauksensa – negatiiviset ja positiiviset. Miinuspuolella poliittisten skandaalien on sanottu passivoivan yleisöä, sillä jatkuva skandaaliuutisointi vahvistaa ennakko-oletuksia politiikanteosta likaisena pelinä ja kasvattaa yleistä välinpitämättömyyttä. Toisaalta, kuten edellä mainitaan, skandaaliuutisointi ja poliitikkojen yksityiselämän käänteet saattavat kasvattaa yleisöjen mielenkiintoa politiikan toimijoita kohtaan. Parhaimmillaan skandaalien seurauksena politiikan avoimuus ja politiikanteon läpinäkyvyys lisääntyy. Esimerkiksi vuoden 2009 vaalirahakohussa poliitikkojen ja rahoittajien ”maan tapana” pidetyt läheiset suhteet nousivat uutisaiheeksi. Skandaaliksi tapahtumasarjaa saatettiin kutsua viimeistään siinä vaiheessa, kun oli syytä uskoa poliitikkojen valehdelleen, ja lahjoitusten vaikuttaneen poliittiseen päätöksentekoon. Rahoituskäytäntöjä muutettiin ja niiden valvontaa tiukennettiin, mutta usko kotimaisen politiikan korruptoitumattomuuteen kärsi kuitenkin melkoisen kolauksen. (Alho 2011.)

Toisinaan myös aluksi triviaaleilta vaikuttaneet keskustelut esimerkiksi siitä, onko pääministeri tavannut heilansa Ikeassa vai jossain muualla, ovat saattaneet johtaa merkittäviin keskusteluihin politiikan ja poliitikkojen luotettavuudesta. Tärkeää on, että keskusteluja käydään – vaikka ne eivät aina johtaisikaan lillukanvarsia pidemmälle, voi henkilöiden ja emootioiden kautta alkaneilla teemoilla olla laajamittaistakin poliittista potentiaalia.

Viitteet

- 1 Otsikko Uudessa Suomessa 21.12.1980.
- 2 Artikkelin perustuu kirjoittamaamme UKK-instituutin taustayhteisön, Urho Kekkosen Kuntoinstituutissaäitiön 30-vuotisjuhlakirjaan (Ojajärvi & Valtonen 2010).
- 3 Media-aineisto koostuu 172 vuosislta 1980–1984 kerätystä journalistisesta jutusta, jotka ovat pääosin uutisia, featurejuttuja tai reportaaseja. Pääkirjoituksia on 18 ja toimitusten työstämiä mielipiteellisiä kirjoituksia, esimerkiksi kolumneja tai kommentteja tai yliö-tyyppisiä tekstejä on 10. Kansalaisten mielipidekirjoituksia on yhteensä 36. Näistä nimimerkillä on kirjoitettu 11 kirjoitusta ja nimellä (aineiston perusteella keskeiselläkin nimellä) on kirjoitettu loput 25 kirjoitusta. Lisäksi löytyy yksi erillisenä julkaistu uutiskuva kuvateksteineen sekä 4 pilapiirrosta.
- 4 Lautakasa-gatella viitataan Matti Vanhasen kotitalonsa rakentamiseen käyttämien lautojen alkuperäpöselvykyksien herättämään mediakohuun. Tapausta käsittelee myös Jari Välvirronen tässä numerossa.

Kirjallisuus

- Alho, Arja (2011). Tilaamatta ja yllätyksenä. Teoksessa: Paasonen, Susanna; Kivistö, Sari & Dahlgren, Susanne (toim.). *Skandaali! Suomalaisen taiteen ja politiikan mediakohut*. Helsinki: Helsinki-kirjat
- Heikkilä, Heikki (2001). *Ohut ja vanha journalismi. Kansalaisuus suomalaisen uutisjournalismin käytännöissä 1990-luvulla*. Mediatutkimuksia, Tampere: Tampere University Press.
- Haug, Frigga (1992). *Beyond Female Masochism. Memory Work and Politics*. London: Verso.
- Jokinen, Arja (1999). Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa: Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.). *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Kaakkuri-Nuuttila, Marja-Liisa (2003). Retoriikka. Teoksessa: Kaakkuri-Nuuttila, Marja-Liisa (toim.). *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kantola, Anu (2002). Markkinakuri ja managerivalta. Loki-Kirjat, Helsinki.

- Kantola, Anu (toim.) (2011a). *Hetken hallitsijat. Julkinen elämä notkeassa yhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus, Helsinki.
- Kantola, Anu (2011b). Modernin julkisuuden teoria ja käytännöt. Teoksessa: Kantola, Anu (toim.) 2011a: *Hetken hallitsijat. Julkinen elämä notkeassa yhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus, 17–41.
- Kantola, Anu (2011c). Tyhjää vai täyttää julkista elämää. Teoksessa: Kantola, Anu (toim.) 2011a: *Hetken hallitsijat. Julkinen elämä notkeassa yhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus, 164–179.
- Kortteinen, Matti (1992). *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Kunelius, Risto (2000). Journalismi nelijalkaisena otuksena. *Tiedotustutkimus* 23: 3, 4–27.
- Lauantaseura (1981). *Tammieniemen pesänjakajat*. Kustannus-Vaihe Oy.
- Ojajärvi, Sanna & Valtonen, Sanna (2010). *UKK-instituutin matka terveyden ja liikunnan sillanrakentajaksi*. Urho Kekkosen kuntoinstituuttisäätiö 30 vuotta. Tampere: UKK-instituutti.
- Paasonen, Susanna; Kivistö, Sari & Dahlgren, Susanne (toim.) (2011). *Skandaali! Suomalaisen taiteen ja politiikan mediakohut*. Helsinki: Helsinki-kirjat.
- Pernaa, Ville & Ville Pitkänen (toim.) (2006). Poliitikot taistelivat, media kertoo – Suomalaisen politiikan mediapelejä 1981–2006. Ajatus-Kirjat, Helsinki.
- Pernaa, Ville; Pitkänen, Ville; Railo, Erkki (2006). Poliitiikan peleistä mediapeleihin. Teoksessa: Pernaa, Ville & Pitkänen, Ville (toim.). *Poliitikot taistelivat, media kertoo. Suomalaisen politiikan mediapelejä 1981–2006*. Helsinki: Ajatus-Kirjat.
- Reunanen, Esa & Renvall, Mika (1999). Yhteisö totuutta metsästäessä. Journalismi julkisen keskustelun kehyksenä. *Tiedotustutkimus* 22: 3, 76–91.
- Suomi, Juhani (2000). *Umpeutuva latu. Urho Kekkosen 1976–1981*. Helsinki: Otava.
- Suomi, Juhani (toim.) (2004). *Urho Kekkosen päiväkirjat 4: 1975–1981*. Helsinki: Otava
- Thompson, John B. (2000). *Political Scandal. Power and Visibility in the Media Age*. Cambridge: Polity Press.
- Uimonen, Risto (2009). *Median mahti*. Helsinki: WSOY.